

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าในเรื่องความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาค้นคว้าโดยเปรียบเทียบในเรื่องความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล ซึ่งได้มีการขยายขอบเขตความรับผิดทางอาญาไปถึงกลุ่มของนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในบางประเภท โดยได้ศึกษาเปรียบเทียบจากประเทศฝรั่งเศส ซึ่งได้มีการบัญญัติความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไว้ในประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส ค.ศ. 1992 และประเทศอังกฤษ ซึ่งได้บัญญัติความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไว้ใน Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007 ส่วนในประเทศไทยแม้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลจะได้รับการยอมรับและมีการบัญญัติในกฎหมายเป็นจำนวนมากแล้ว แต่การศึกษาการขยายขอบเขตมายังนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้นยังไม่ได้มีการศึกษาในเรื่องดังกล่าว นอกจากนั้นผู้ศึกษายังได้ศึกษาควบคู่ไปกับระบบของนิติบุคคลโดยศึกษาเฉพาะในเรื่องนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนทั้งในประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และไทย เพื่อที่จะศึกษาว่าหากมีการขยายขอบเขตความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไปถึงนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ จึงได้นำมาซึ่งบทสรุปและข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

5.1 บทสรุป

แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลนั้นมีการศึกษาค้นคว้าและได้รับการยอมรับในทุกระบบกฎหมาย ทั้งในระบบ Civil Law และ Common Law ส่วนในประเทศไทยเองแม้ว่าในระยะแรกจะยังมีปัญหาและมีข้อถกเถียงทางกฎหมาย แต่ในปัจจุบันแนวคิดในการกำหนดความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลก็เป็นที่ยอมรับ และมีกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลอยู่หลายฉบับ ถึงแม้ว่าจะยังไม่ได้มีการบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมในเรื่องที่เกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไว้เป็นการเฉพาะในประมวลกฎหมายอาญาก็ตาม แต่เมื่อกล่าวถึงนิติบุคคลในทางกฎหมายอาจจะแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ นิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน และนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน ซึ่งเมื่อกล่าวถึงเรื่องความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลแล้ว ส่วนใหญ่จะนึกถึงแต่เพียงการกำหนดความรับผิดของนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนเท่านั้น

ในประเทศฝรั่งเศสบัญญัติความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไว้ในประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส ค.ศ. 1992 และประเทศอังกฤษบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลใน Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007 พบว่า แนวคิดในเรื่องความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลได้มีการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในบางประเภทด้วย แต่การขยายขอบเขตดังกล่าวจากการศึกษาพบว่ามีความแตกต่างกัน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่มีความรับผิดทางอาญา

ในประเทศฝรั่งเศสได้กำหนดยกเว้น “รัฐ” ซึ่งมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน รวมถึงองค์กรทางการเมืองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งในระบบกฎหมายนิติบุคคลของฝรั่งเศสถือว่ามีความเป็นนิติบุคคลรวมอยู่กับรัฐ ว่าไม่ต้องมีความรับผิดตามกฎหมายอาญา ส่วนนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนประเภทอื่นๆ สามารถมีความรับผิดทางอาญาเช่นเดียวกับนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนทั่วไป แต่มีเงื่อนไขในการรับผิดเฉพาะการกระทำหรือการดำเนินกิจกรรมที่ไม่ใช่การใช้อำนาจทางปกครองเท่านั้น นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่สามารถมีความรับผิดทางอาญาจึงประกอบไปด้วย องค์กรปกครองท้องถิ่น เฉพาะในฐานะที่ดำเนินกิจกรรมบริการสาธารณะอื่นๆ ที่ไม่ใช่การดำเนินกิจกรรมบริการสาธารณะทางด้านปกครอง รวมถึงการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ร่วมมือกันจัดตั้งองค์การมหาชนประเภทองค์กรความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบขึ้นเพื่อจัดทำบริการสาธารณะด้วย นอกจากนี้แล้ว องค์การมหาชนอื่นๆ เช่น วิสาหกิจมหาชน รวมถึงการที่องค์กรปกครองท้องถิ่นได้มอบหมายให้เอกชนได้เป็นผู้ดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะแทน หากมีการกระทำที่เป็นความผิดตามกฎหมายอาญาก็สามารถที่จะมีความรับผิดทางอาญาได้เช่นเดียวกัน

ในประเทศอังกฤษแม้จะไม่สามารถสรุปได้อย่างชัดเจนว่า “รัฐ” หรือความเป็นชาติ (Crown) ซึ่งในระบบนิติบุคคลของอังกฤษมองถึงความเป็นนิติบุคคลของสถาบันที่ส่งต่อมาจากสถาบันกษัตริย์ในอดีต และมีได้มีการบัญญัติในเรื่องความเป็นนิติบุคคลของรัฐ การกำหนดความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลโดยขยายขอบเขตครอบคลุมไปถึงองค์กรต่างๆ ภายในรัฐ (Crown bodies) เป็นการบัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นการยกเว้นหลักความคุ้มกัน (Crown immunity) สำหรับองค์กรเหล่านี้ไว้เป็นการเฉพาะกรณีในบทบัญญัติของกฎหมายฉบับนี้ อีกทั้งในระบบกฎหมายนิติบุคคลของอังกฤษมีการจัดระบบร่วมกันโดยไม่ได้แยกว่าเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน หรือนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน การที่ Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007 บัญญัติความรับผิดทางอาญาขององค์กรต่างๆ ของชาติ จึงไม่อาจหมายรวมว่าเป็นความรับผิดทางอาญาของชาติ (Crown) ได้ แต่ก็นับได้ว่าในประเทศอังกฤษขยายขอบเขตความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไปยังนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเป็นรัฐมากกว่าใน

ประเทศฝรั่งเศส แต่การบัญญัติให้นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนให้ต้องรับผิดชอบทางอาญานั้นเป็นไปอย่างจำกัด ซึ่งจะได้กล่าวถึงในประเด็นถัดไป

ส่วนในประเทศไทยแม้จะมีการยอมรับแนวคิดและมีการบัญญัติกฎหมายให้นิติบุคคลสามารถมีความรับผิดชอบทางอาญาได้แล้ว แต่การขยายขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญาไปถึงนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้นยังไม่มี การขยายขอบเขตไปถึง ด้วยเหตุที่ในระบบนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในประเทศไทยนั้น มีนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนอยู่เป็นจำนวนมากที่มีสถานะเป็นหน่วยงานของรัฐ แม้จะมีบางหน่วยงาน เช่น รัฐวิสาหกิจ ที่มีการจัดตั้งตามกฎหมายเอกชน แต่ในมุมมองของระบบราชการในประเทศไทยก็ยังมองว่าหน่วยงานต่างๆ เหล่านั้น จัดเป็นหน่วยงานของรัฐ ในกำกับของฝ่ายบริหารอยู่เช่นเดิม ส่วนองค์กรปกครองท้องถิ่นที่มีการกระจายอำนาจให้บริหารจัดการแทนรัฐในแต่ละพื้นที่นั้น ก็ยังไม่ได้มีการพัฒนาระบบและแนวคิดในเรื่องการกระจายอำนาจ เหมือนกับในประเทศฝรั่งเศสหรืออังกฤษ ซึ่งมีอิสระทั้งทางการบริหารและการคลังค่อนข้างมาก หากจะให้องค์กรต่างๆ เหล่านี้ต้องรับผิดชอบทางอาญา ซึ่งบทลงโทษในปัจจุบันที่สามารถนำมาบังคับกับนิติบุคคลได้นั้นคงมีแต่เพียงโทษปรับและโทษริบทรัพย์สินเท่านั้น การที่จะนำบทลงโทษดังกล่าวมาบังคับใช้กับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ คงจะไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญาเช่นเดียวกัน

2. ลักษณะความผิดทางอาญา

ในประเทศฝรั่งเศสแต่เดิมบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล เฉพาะที่มีกฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบเท่านั้น แต่ต่อมาได้มีการแก้ไขหลักการดังกล่าว โดยกำหนดให้นิติบุคคลสามารถมีความรับผิดชอบทางอาญาได้เป็นการทั่วไปตามที่มีการบัญญัติความผิดทางอาญาไว้เท่าที่สภาพแห่งการกระทำ ความผิดนั้นนิติบุคคลจะสามารถมีการกระทำความผิดได้ ขอบเขตของความผิดทางอาญาของนิติบุคคลในประเทศฝรั่งเศสจึงมีอย่างกว้างขวาง แตกต่างจากประเทศอังกฤษที่มีการบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลไว้เพียงฐานความผิดเดียว ได้แก่ ความผิดฐานประมาทเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย การขยายขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลทั้งสองประเทศที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาจึงมีการขยายขอบเขตของความรับผิดชอบที่แตกต่างกันอย่างมาก

ส่วนในประเทศไทยแม้จะมีกฎหมายที่บัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลไม่ว่าจะเป็นการบัญญัติไว้โดยตรง หรือการที่นิติบุคคลสามารถมีความรับผิดชอบทางอาญาด้วยฐานะอย่างใดอย่างหนึ่งตามกฎหมาย รวมถึงการที่ศาลจะปรับใช้ความรับผิดชอบทางอาญาสำหรับบทบัญญัติของกฎหมายที่บัญญัติโดยใช้คำว่า “ผู้ใด” กับนิติบุคคลให้ต้องรับผิดชอบทางอาญา แต่สำหรับนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนไม่มีกฎหมายที่บัญญัติให้ต้องรับผิดชอบไว้เป็นการเฉพาะ คงมีเพียงนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายเอกชน เช่น พระราชบัญญัติบริษัทมหาชน เป็นต้น ที่สามารถมีความรับผิดชอบทางอาญาตามที่กฎหมายที่เกี่ยวข้องบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะได้ นอกจากนี้แล้วด้วยเหตุที่ประเทศไทยมีการจัดตั้งศาลปกครอง เพื่อพิจารณาคดีทางปกครอง ทำให้ในปัจจุบันเมื่อมีปัญหา

หรือข้อพิพาทเกิดขึ้นกับหน่วยงานของรัฐซึ่งเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน เรื่องดังกล่าวมักจะฟ้องร้องเป็นคดีปกครอง

3. การลงโทษทางอาญา

จากการศึกษาพบว่าทั้งในประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษ มีการออกแบบรูปแบบการลงโทษทางอาญาที่มีความหลากหลาย เช่น ในประเทศฝรั่งเศส มีการลงโทษนิติบุคคลทั้งการปรับในอัตราโทษที่สูงกว่าโทษปรับสำหรับบุคคลธรรมดา การลงโทษเสริม เช่น การสั่งหยุดการดำเนินกิจการชั่วคราว การริบทรัพย์สิน การสั่งยกเลิกสาขาของนิติบุคคลที่ได้กระทำความผิด การระงับการทำธุรกรรมทางการเงิน เป็นต้น ส่วนบทลงโทษที่ไม่สมควรที่จะลงกับนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนก็ได้มีการบัญญัติถึงแต่ไม่ได้ให้นำมาบังคับใช้กับนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนอย่างชัดเจน

ในประเทศอังกฤษมีการกำหนดบทลงโทษนิติบุคคล เช่น การลงโทษปรับนิติบุคคลโดยไม่กำหนดอัตราโทษขั้นต่ำหรือขั้นสูงไว้ นอกจากนั้นยังให้ศาลใช้ดุลพินิจเพิ่มเติมในการลงโทษอีกสองรูปแบบ ได้แก่ การลงโทษเชิงเยียวยาแก้ไข ซึ่งเป็นการออกคำสั่งให้นิติบุคคลดำเนินการจัดทำแผนงานแก้ไขการกระทำที่ก่อให้เกิดความผิดตามกฎหมาย โดยจัดทำแผนงานและปรึกษากับหน่วยงานที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลในเรื่องดังกล่าว ก่อนที่จะนำเสนอแผนงานเพื่อให้ศาลออกเป็นคำสั่งเยียวยาแก้ไขความเสียหาย หรือการออกคำสั่งให้นิติบุคคลที่ได้กระทำความผิดลงประกาศโฆษณา คำสั่งของศาล ตามเนื้อหาและลักษณะที่ศาลจะได้กำหนดให้ เช่น รายละเอียดการกระทำผิด บทกำหนดโทษ คำสั่งเยียวยาแก้ไขความเสียหาย อัตราโทษปรับที่ศาลกำหนด เป็นต้น

การศึกษาการขยายขอบเขตความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลให้นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนรับผิดทางอาญานั้น ผู้ศึกษาพบว่าการขยายขอบเขตความรับผิดทางอาญาไปยังนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน ซึ่งจะต้องพิจารณาทั้งในเรื่องของระบบนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนของแต่ละประเทศ รวมถึงต้องพิจารณาในเรื่องของการบัญญัติกฎหมายอาญาอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านนิติบุคคลที่กฎหมายประสงค์จะกำหนดให้มีความรับผิดทางอาญา ลักษณะของความผิดอาญาที่กฎหมายมุ่งประสงค์จะคุ้มครอง ตลอดจนการกำหนดโทษทางอาญาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญาด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการขยายขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลให้นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนมีความรับผิดชอบทางอาญาได้นั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าในต่างประเทศทั้งในประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษ ต่างมีการขยายขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญาสำหรับนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านประเภทของนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่สามารถมีความรับผิดชอบทางอาญาลักษณะของความผิดทางอาญา รวมถึงการลงโทษทางอาญา ดังที่ได้กล่าวถึงในบทสรุปข้างต้น

ดังนั้น การนำแนวคิดในเรื่องการขยายขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลให้ครอบคลุมนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในประเทศไทยจึงอาจจะยังไม่เหมาะสมนัก โดยสรุปข้อเสนอแนะออกได้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนที่จะต้องรับผิดชอบทางอาญา

ด้วยเหตุที่นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในระบบกฎหมายไทยมีความแตกต่างจากประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษ กล่าวคือ ในประเทศไทยแม้จะมีหลักในการกระจายอำนาจทางการปกครองคล้ายกับทั้งสองประเทศข้างต้น แต่นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในประเทศไทยยังมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับความเป็นรัฐอยู่มาก แม้ว่าจะมีการจัดตั้งและรับรองสถานะความเป็นนิติบุคคลขององค์กรต่างๆ แต่ในท้ายที่สุดก็เป็นการดำเนินการของรัฐ เมื่อมีความรับผิดชอบเกิดขึ้น ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผลร้ายก็คือรัฐ ซึ่งในท้ายที่สุดผลกระทบก็จะตกอยู่กับประชาชน อีกทั้งการที่รัฐจะบัญญัติให้นำกฎหมายอาญามาใช้บังคับกับรัฐเองก็คงจะเป็นการบัญญัติที่ขัดกับตรรกะความเป็นจริงที่ว่า กฎหมายอาญานั้นเป็นข้อบังคับของรัฐ ในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม รวมถึงเพื่อปกป้องและคุ้มครองสังคม อีกทั้งในปัจจุบันสามารถที่จะฟ้องร้องหน่วยงานต่างๆ เหล่านี้เป็นคดีทางปกครองได้ เมื่อมีกรณีที่เป็นปัญหาจึงยังมีวิธีการอื่นที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาออกเหนือจากการใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญา

2. ลักษณะของความผิดทางอาญา

หากจะมีการขยายขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญาให้ครอบคลุมนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนด้วยนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าควรจะพิจารณากำหนดขอบเขตความรับผิดชอบให้มีความชัดเจนใน 2 เรื่อง ได้แก่

2.1 การกำหนดฐานความผิดทางอาญา ซึ่งจะต้องบัญญัติให้มีความชัดเจนว่า นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนควรที่จะต้องรับผิดชอบในฐานความผิดใด ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดวัตถุประสงค์ที่กฎหมายอาญามุ่งประสงค์จะให้ความคุ้มครอง เช่น ในประเทศอังกฤษที่มีการบัญญัติเพียงฐานความผิดเดียว คือ ความผิดฐานประมาทเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย ซึ่งมุ่งที่จะคุ้มครองอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในชีวิตของประชาชน โดยองค์การที่มีหน้าที่จะต้องระมัดระวังในการดำเนินกิจกรรมไม่ให้เกิดความบกพร่องผิดพลาด ตั้งแต่ระดับนโยบาย ระเบียบข้อบังคับ ไปจนถึงวิธีปฏิบัติในการดำเนินงาน

2.2 การกำหนดหลักความผิดทางอาญาให้มีความชัดเจน ว่าความรับผิดดังกล่าวเป็นความรับผิดในการกระทำของตนเอง (personal liability) หรือความรับผิดในการกระทำของบุคคลอื่น (vicarious liability) นอกจากนั้นควรที่จะต้องแยกความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลออกจากความรับผิดทางอาญาของบุคคลธรรมดาให้ชัดเจน เช่น ในประเทศฝรั่งเศสแยกความรับผิดของนิติบุคคลกับบุคคลธรรมดาออกจากกัน โดยกำหนดให้บุคคลธรรมดาที่เป็นผู้กระทำความผิด หรือมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด เช่น ร่วมอนุมัติ อนุญาต ให้ความเห็นชอบ เป็นต้น แม้จะไม่ได้มีส่วนร่วมโดยตรงหรือเป็นผู้กระทำโดยอ้อม เช่น รู้เห็นการกระทำความผิดนั้น แต่ไม่ได้ระงับยับยั้ง หรือหาทางป้องกันการกระทำความผิดอาญา บุคคลธรรมดาเหล่านี้ควรที่จะต้องมีความรับผิดทางอาญาในระดับต่างๆ ที่แตกต่างกันไปด้วย

3. การลงโทษทางอาญา

หากจะมีการกำหนดโทษทางอาญา ควรที่จะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ประสงค์ของการลงโทษ และประโยชน์ที่จะได้รับการลงโทษนั้น สำหรับในประเทศไทยเมื่อนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนโดยส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานของรัฐ หากจะมีการลงโทษหน่วยงานดังกล่าวแล้ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็จะต้องตกอยู่กับประชาชน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการไม่ได้รับการบริการสาธารณะ หรือค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นจากเงินภาษีของประชาชน การลงโทษหน่วยงานของรัฐจึงไม่เกิดประโยชน์ในการที่สนองตอบต่อวัตถุประสงค์ของการลงโทษ ไม่ว่าจะเป็นการป้องปรามไม่ให้เกิดการกระทำความผิดขึ้นอีก หรือป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำความผิด หากจะมีการลงโทษจึงควรที่จะกำหนดมาตรการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

นอกจากนั้นบุคคลธรรมดา ซึ่งเป็นผู้ที่กระทำความผิดไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ควรที่จะเป็นผู้ที่ต้องรับการลงโทษมากกว่าตัวนิติบุคคล ซึ่งหากนำมาตราการลงโทษทางอาญามาใช้แล้วจะไม่ได้ประโยชน์ เพราะจะทำให้บุคคลธรรมดาที่ต้องปฏิบัติงานให้แก่นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนไม่กล้าที่จะดำเนินงานต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าเดิมแล้ว อาจจะกำหนดมาตรการอื่นมาใช้ทดแทน เช่น มาตรการลงโทษทางวินัย หรือมาตรการทางปกครอง เพื่อให้บุคคลธรรมดานั้นเกิดความระมัดระวัง และมีความรอบคอบในการปฏิบัติงานให้มากยิ่งขึ้น

จากระบบในเรื่องนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนในปัจจุบัน ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าการที่จะขยายขอบเขตความรับผิดทางอาญาให้ครอบคลุมนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนด้วยนั้น จึงยังไม่มี ความเหมาะสมที่จะนำมาตราการทางอาญามาปรับใช้ แต่อาจจะมีการศึกษาและพัฒนาเพิ่มเติมในด้าน กระบวนการยุติธรรมทางปกครองและนำมาตราการดังกล่าวมาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นแทน ส่วนในอนาคตหากมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของระบบนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน มาตรการทาง กระบวนการยุติธรรมทางอาญาอาจมีความเหมาะสมที่จะนำมาศึกษาและปรับใช้ให้เข้ากับระบบของนิติ บุคคลตามกฎหมายมหาชนที่เปลี่ยนแปลงไปได้เช่นเดียวกันกับในต่างประเทศ